

Jan Wawrzyńczyk

PROFESOR MŚCISŁAW OLECHNOWICZ JAKO AKCENTOLOG

Profesor Olechnowicz interesował się akcentologią języków wschodniosłowiańskich i -litewszczyzny. W dziedzinie tej zdążył zrealizować tylko część planów badawczych, jakie sobie nakreślił zmierzając konsekwentnie od ujęć i opisów synchronicznych do analiz i interpretacji porównawczo-genetycznych w areale bałto-słowiańskim. Wśród prac ukończonych i ogłoszonych drukiem znajduje się ciekawe studium poświęcone akcentuacji rzeczownika białoruskiego¹ i syntetyczne uwagi o tendencjach rozwojowych przyrostu we wszystkich językach wschodnich Słowian². Największy jednak wysiłek poznawczy i najważniejsze dokonania naukowe Profesora Mścisława Olechnowicza odnoszą się do akcentuacji współczesnej ruszczyzny ogólnej. Ta część bogatego dorobku Profesora powstała w ciągu dwóch dziesięcioleci, czym zasłużył On sobie zarazem na miano najwytrwalszego polskiego badacza akcentu rosyjskiego.

W bibliograficznym ekrócie tego dwudziestolecia poświęconego refleksji teoretycznej nad funkcjonowaniem przycisku wyrazowego wyróżnia się kilka dat. W roku 1959 ukazała się pierwsza rozprawa akcentologiczna Profesora pt. „Akcentuacja wyrazów pochodnych i zapożyczeń w języku rosyjskim”³; praca ta została natychmiast zauważona i po kompetentnej analizie merytorycznej pozytywnie oceniona⁴, co zapewne nie zniechęciło Autora do dalszych żmudnych

¹ Система нациску назонікаў з вытворнай асновай у беларускай мове, [w:] Беларускія і славянскія мовазнаўства. Да 75-годдзя акадэміка АН БССР Кандрата Кандратавіча Крапівы, Мінск 1972, s. 26-36.

² Кірункі развоју акценту выразоваго ў языках вшодніославянскіх, [w:] Языкі і літэратуры вшодніославянскіх. Матэрыялы агульнапольскай канферэнцыі навуковай, Лодзь 1976, s. 29-31.

³ Zob. Rozprawy Komisji Językowej Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, t. VI, Łódź 1959, s. 57-94.

⁴ Zob. recenzję A. Bogusławskiego w "Slavia Orientalis" 1960, 4, s. 641-646.

dociekań. W roku 1964 ogłosił Profesor Olechnowicz swój pierwszy artykuł o akcencie w Związku Radzieckim; była to rozprawka pt. „Sistiem a udarienija w russkom słowosłożenii”⁵, w ślad za którą ukazał się w następnych latach w moskiewskich czasopismach naukowych i pracach zbiorowych cały szereg artykułów Profesora, regularnie cytowanych i twórczo wykorzystywanych, zwłaszcza przez radzieckich autorów badających akcent rosyjski⁶. W roku 1965 Profesor Olechnowicz habilitował się w Moskwie na podstawie rozprawy pt. „Sistiem a udarienija w russkom jazykie i metodika jego izuczenija w szkołach Narodnoj Polazy”; tamże opublikowany został w postaci broszury autoreferat habilitacji pod tym samym tytułem. W roku 1974 Łódzkie Towarzystwo Naukowe wydało książkę pod polskim tytułem „Teoretyczne zasady dystrybucji rosyjskiego akcentu wyrazowego”, ale napisaną przez Profesora po rosyjsku. Jest to najważniejsza książka w dorobku akcentologicznym Mécisława Olechnowicza, szybko i przychylnie omówiona w czasopismach zagranicznych (zob. „Russkij Jazyk za Rubieżom” 1975, nr 5 i „Bołgarskaja Rusistika” 1976, nr 6). W. W. Kolesow, profesor Uniwersytetu Leningradzkiego, znakomity znawca dziejów akcentuacji rosyjskiej, uznał monografię za dzieło oryginalne i doniosłe⁷. Nieprzypadkowo zatem znalazła się ona w wykazie literatury przedmiotu zamykającym najnowszą gramatykę (tzw. akademicką) języka rosyjskiego⁸. W roku 1977 nakładem Ossolineum ukazała się następna książka Profesora, napisana po polsku i w przystępny dla ogółu odbiorców sposób prezentująca reguły p r a k t y c z n e akcentuacji rosyjskiej⁹.

Jest rzeczą niewątpliwą, że model akcentuacji rosyjskiej skonstruowany przez Profesora Mécisława Olechnowicza umościł waż-

⁵ Por. „Russkij Jazyk w Nacionalnoj Szkole” 1964, 5, s. 12-19.

⁶ Por. przede wszystkim monografię W. A. Ried'kina Akcentologija sowremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Moskwa 1971.

⁷ Zob. „Przegląd Rusycystyczny” 1979, 4, s. 76.

⁸ Russkaja grammatika, red. N. J. Szwidowa, t. I, Moskwa 1980, s. 739.

⁹ Akcent rosyjski, Wrocław 1977. Znaczną wartość użytkową ma także wydana nieco wcześniej, jako skrypt dla studentów filologii rosyjskiej, praca Profesora pt. Metodika obuczenija russkomu udarieniju w polskoj szkole, Łódź 1976. Podkreślić należy, iż jest to pierwsza tego typu pomoc dydaktyczna.

ny kierunek studiów akcentologicznych rozwijanych po II wojnie światowej w Europie wschodniej, a zwłaszcza w samym Związku Radzieckim; znalazł też oddźwięk we Francji, w koncepcjach akcentologicznych znanego rusycysty i sławisty Paula Garde'a¹⁰. Ten aktualnie dominujący model funkcjonowania rosyjskiego przycisku wyrazowego opiera się na czynnikach morfologiczno-słotwórczych jako głównych regulatorach dystrybucji akcentów.

Bezsprzecznie wiązanie lokalizacji przycisku w wyrazach języka rosyjskiego z ich strukturą morfemową i derywacyjną pozwala uchwycić nadzwyczaj istotną - być może nawet główną - część "mechanizmu" sterującego akcentuacją rosyjską, gdyż liczba wyrazów, w których miejsce przycisku jest związane (w taki czy inny sposób) z lokalizacją przycisku w pewnych innych wyrazach, stanowi co najmniej połowę zasobu wyrazowego ruszozyny. W tej sytuacji zrozumiałe jest dążenie twórcy modelu opartego na czynnikach morfo-derywacyjnych do objęcia maksymalnej liczby wyrazów, którą można osiągnąć rezygnując z ostrego podziału na synchronię i diachronię. Stąd np. wyraz sinioa czy bolnioa jest traktowany jako pochodny słotwórczo i za jego podstawę w języku współczesnym uznaje się formę krótszą przymiotnika z akcentem na fleksji rodzajowej (sinia, bolna). Rygorystyczne podejście synchroniczne do dzisiejszych wyrazów typu sinica, podsołnuh czy bieługa zmusiłoby do wyłączenia z takiej analizy akcentologicznej bardzo dużych grup wyrazów ujętych przez model M. Olechnowicza i do poszukiwania innych czynników determinujących lokalizację przycisku, którymi Autor z zasady się nie interesował.

Godny uwagi jest sposób opisu wyrazów typu um, kozioł, ugoł mających w mian. l. poj. końcówkę zerową. Profesor Olechnowicz rozpatruje je jako grupę rzeczowników o osobnym rodzaju akcentu ruchomego i twierdzi, że przycisk ten przenosi się w nich z tematu mian. l. poj. na końcówkę we wszystkich pozostałych przypadkach odmiany (z wyjątkiem biernika l. poj. rzeczowników nieżywotnych). Opis ten jest odmienny od ujęcia znanego np. z prac R. Awanesowa, który uważa, iż takie przesunięcia akcentu są wymuszone, w związku z czym przypisuje odnośnym wyrazom akcent nieru-

¹⁰ Zob. P. G a r d e, *Modèle de description de l'accent russe*, "Bulletin de la Société de Linguistique de Paris", t. LXXIII (1978), 1, s. 367-400 i t e g o ł, *Histoire de l'accentuation slave*, t. 1-2, Paris 1976.

chomy¹¹. Na tej samej podstawie, tj. z powodu braku końcówki sylabicznej w niektórych formach przypadkowych, zalicza Profesor Olechnowicz do typu ruchomego przyoisk w wyrazach grafa, źnieja itp. Istota wskazanej rozbieżności interpretacyjnej zdaje się polegać na tym, że M. Olechnowicz rozpatruje ruchomość resp. nieruchomość akcentu w danym wyrazie z punktu widzenia jednej formy fleksyjnej tego wyrazu, formy uznawanej tradycyjnie za słownikową, podczas gdy prof. Awanosow przypisując jednej, dwu lub maksimum trzem (por. odmianę wyrazu ozużok) formom danego paradygmatu akcent wymuszony przez zero morfologiczne końcówki na temacie fleksyjnym czyni to w ściśle określonym celu: aby ujawnić kolumnowy charakter akcentu jako funkcjonalną właściwość całego paradygmatu wyrazu¹².

Stanowisko R. Awanosowa w odróżnieniu od stanowiska Profesora Olechnowicza zrównujące funkcjonalnie np. paradygmaty kusok i ostrijo, czerta i suleja, koń i swieczka itd. pozwala w opisie na ograniczenie liczby typów akcentu ruchomego, ale uproszczenie to ma też ujemną stronę. Mianowicie w takim ujęciu nie da się przedstawić paradygmatyki akcentu rosyjskiego we wszystkich jego szczegółach istotnych dla procesu syntezy tekstu. Obecność w paradygmacie fleksyjnym jakiegoś wyrazu końcówki zerowej (niesylabicznej) nie oznacza bowiem jeszcze, że wymuszona lokalizacja przyoisku zostaje niejako automatycznie wskazana z dokładnością co do zgłoski. Nieokreśloność jego miejsca dotyczy form o tematach dwu- i więcejsylabowych. Kolumnowy przebieg przyoisku może być zakłócony w różnym stopniu, np. w wyrazie ugor' bardziej niż w kostior; informacji o tym stopniu samo zero fleksji (ó) nie implikuje. Opis ruchomości przyoisku metodą stosowaną przez Profesora Olechnowicza pozwala również lepiej ukazać osobliwości takich paradygmatów jak najom, zajom itp. (w opozycji do projom, prijom). Paradygmaty te, wraz z wypadkami typu ugor' (w opozycji do np. jakor'), som (w opozycji do dom), komplikujące reguły akcentologiczne języka rosyjskiego, muszą być przedstawione nie

¹¹ Por. np. R. I. A w a n e s o w, *Fonetika sowrismennogo russkogo litieraturnogo jazyka*, Moskwa 1956, s. 73.

¹² Logiczne dopełnienie koncepcji R. Awanosowa stanowi pojęcie akcentu umownego (usłownoje udarienie) sformułowane przez Zalizniaka; zob. A. A. Z a l i z n i a k, *Russkoje imiennoje szwoizmienienie*, Moskwa 1967, s. 149-152.

tylko prosto, ale i dokładnie, co ma ogromne znaczenie dla nau-
czania języka rosyjskiego jako o b c e g o. Tę okoliczność te-
leologiczną Profesor Olechnowicz miał zawsze na względzie - we
wszystkich swoich poczynaniach naukowych.

Ян Вавжинчик

ПРОФЕССОР МСТИСЛАВ ОЛЕХОВИЧ КАК АКЦЕНТОЛОГ

В статье дается краткий обзор работ профессора М. Олеховича в
области акцентологии. Автор подчеркивает большую научную ценность
исследований профессора и их значение для описания системы русского
ударения как в синхронном, так и в диахронном плане.